
Hilton jako „fekální dvůr“: Socioprostorové aspekty bezdomovectví*

ONDŘEJ HEJNAL**

Fakulta filozofická, Západočeská univerzita, Plzeň

The 'Hilton' as a Fecal Court: The Socio-spatial Aspects of Homelessness

Abstract: This article sets out to analyse the social (re)production of an object inhabited by homeless people that is located on the periphery of a mid-sized Czech city. Drawing on Edward Soja's model of the trialectics of spatiality and Petr Vašát's empirically based concept of heterotopia, the author describes three spheres (or space-types) of the object: (1) a historical and physical description of the object; (2) the dominant actors' representations of the object (including politicians, municipal police, public authorities, and the local media); and (3) the object as a heterotopic 'Hilton' (the emic name of the object). He focuses mainly on the differences or junctions of these spheres/spaces. The empirical basis of this study is formed by data from ethnographic participant observation of the homeless, interviews, and various texts (e.g. media messages, public notices), which are processed in MAXQDA. There are some areas of contradiction between the three spaces: the negative descriptions by the dominant actors versus the social practices (e.g. pooling, borrowing) and strong social relationships in the Hilton, the seemingly irrational patterns of exploitation of the Hilton, the contrast between the filth outside the building and the clean state of the rooms, i.e. between chaos and order, the disparate views taken of dogs that live in the Hilton too, and ecological and hygienic problems, and so on. The negative view taken by local residents generates a fear of the homeless, which partly legitimises the ritual police inspects of the Hilton, and puts the public in the paradoxical position of both wanting to solve the problem, but rejecting the available tools to do so.

Keywords: homelessness, trialectics of spatiality, heterotopia, dominant actors, social production of space

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 2: 241–267

* Tato stať vznikla s podporou grantu ZČU SGS-2011-074. Touto cestou bych rád poděkoval oběma anonymním recenzentům a zejména P. Vašátovi, jehož přínos pro tuto studii hraničí se spoluautorstvím. Rovněž děkuji L. Touškovi, L. Luptákovi a M. Jakoubkovi za cenné rady, konzultace a diskuze nad výslednou podobou textu. Velký dík patří také mým informátorům a informátorkám, zejména pak Slávkovi, Vokurčákovi a Nikitovi.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Ondřej Hejnal, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, e-mail: ohejnal@ksa.zcu.cz.

1. Úvod

Sociálněvědní studium bezdomovectví se v českém prostředí spojuje takřka výhradně s velkými městy.¹ Menší města, která fenoménu bezdomovectví rozhodně ušetřena nejsou, se prozatím do zorného pole badatelů nedostala. Ať už jsou příčiny tohoto nedostatku jakékoli, aspirujeme-li na porozumění problematice bezdomovectví, resp. bezdomovcům samotným v kontextu celé České republiky, není možné vycházet pouze z poznatků, které jsou ukotveny v prostoru velkých urbánních celků. To, co je v oblasti bezdomovectví společné pro velká česká města, totiž nemusí mít žádnou oporu v empirické realitě měst menších či středně velkých. Přínejmenším lze ověřit, zdali jsou některé interpretace bezdomovectví a s ním spojených fenoménů vázány na specifický kontext větších měst, anebo jsou v jistém smyslu univerzální všem urbánním celkům bez ohledu na jejich velikost. Na tyto komparativní závěry je však s ohledem na absenci studií věnovaných menším a středně velkým městům brzy.

Středně velké město, které je pro účely této stati definováno počtem obyvatel v rozmezí 10–30 tisíc,² má z hlediska etnografického výzkumu jednu nedocenitelnou metodologickou výhodu. Oproti velkým městům je bezdomovecká populace znatelně menší,³ a tudíž etnograficky lépe uchopitelná. Tato populace je navíc koncentrována na poměrně malém území. Krom této výhody charakteristické pro většinu menších a středně velkých měst se v případě analyzované lokality ukázala jedna místně specifická – existence velkého opuštěného areálu, v němž značná část bezdomovců přežívá. Tento objekt se stane středobodem následující analýzy.

Cílem této studie je popsat na základě trialektického modelu prostorovosti Edwarda Soji [Soja 1999] sociální re/produkci výše zmíněného objektu. Konkrétně se bude zabývat: (1) historickým a fyzickým popisem objektu; (2) reprezentacemi tohoto objektu stran dominantních aktérů (zahrnující lokální politiky, úředníky, městskou policii a média) a (3) objektem jakožto heterotopií „Hilton“. Obecně se zaměřím na rozdíly či styčné body jednotlivých rovin, které odpovídají Sojově trialektickému pojetí prostorovosti. Empirický základ této studie stojí na datech z etnografického zúčastněného pozorování, rozhovorů a analýzy textu.

¹ Výzkumy bezdomovectví probíhají nejčastěji v Praze [Holpuch 2011; Matoušek 2011; Šafaříková 1994; Šamánek 2011], v Plzni [Toušek 2009b; Toušek, Strohsová 2010; Toušek, Strnadová v tisku; Vašát 2012a] anebo v jiných, rovněž spíše větších městech [Krylová 2007]. Dále se lze setkat s texty, které se sice bezdomovectví věnují, nejsou však založeny na (původním) empirickém výzkumu této populace [Růžička 2011], či s doporučeními pro budoucí výzkum bezdomovectví [Vašát 2012b; Hejnal 2012].

² Lokalita stejně jako další údaje jsou z etických důvodů anonymizovány. K tomu blíže viz druhou kapitolu. Typologizace měst by samozřejmě neměla odrážet pouze počet obyvatel, ale například i morfologii, infrastrukturu, historii atd. Tuto otázku ovšem prozatím ponechávám stranou.

³ V Praze je dle sčítání z roku 2004 přibližně 3000 bezdomovců [Hradecký 2005a,b; Myšáková 2004]. V lokalitě mého výzkumu je řádově několik málo desítek bezdomovců v závislosti na použité definici.

Zájem bude postupně upřen na historii a deskripci fyzických dispozic objektu a jejich projevy v ostatních rovinách, dominantní a „heterotopický“ význam areálu, principy legitimizace zásahů do života bezdomovců a na typy sociálních praxí produkující objekt samotnými bezdomovci. V tomto ohledu si pokládám několik otázek: Jaký je dominantní a „heterotopický“ význam místa? Jaké typy sociálních praxí produkují objekt takříkajíc „zdola“? Jakým způsobem se projevuje materiální stránka objektu v ostatních prostorech? V čem se jednotlivé prostory liší či naopak shodují?

2. Definice aktérů, výzkumný vzorek a metodologie

Výzkum bezdomovectví ve středně velkém městě jsem započal v říjnu 2010 a pokračuji v něm dodnes. Pro účely této studie jsem zkoumané aktéry vymezil na základě praxe nocování [srov. Vašát 2012a]. Hlavní část vzorku tvoří jedinci, kteří v objektu (aktéry zvaný v emické perspektivě⁴ Hilton) přespávají.⁵ Ostatní informátoři, kteří nocují v jiných nekonvenčních místech (např. na lavičce v parku), jiných opuštěných budovách či ubytovnách, hrají v analýze spíše kontrastní výkladovou roli.⁶ Obě kategorie aktérů sdílí podobné každodenní praxe (subsistence, pití alkoholu atd.) a sociální sítě. Termínu bezdomovec se však zcela nezříkám. Jednak odkazuje k sebeidentifikaci *některých* aktérů, a jednak ho používají lokální dominantní aktéři k definici situace.

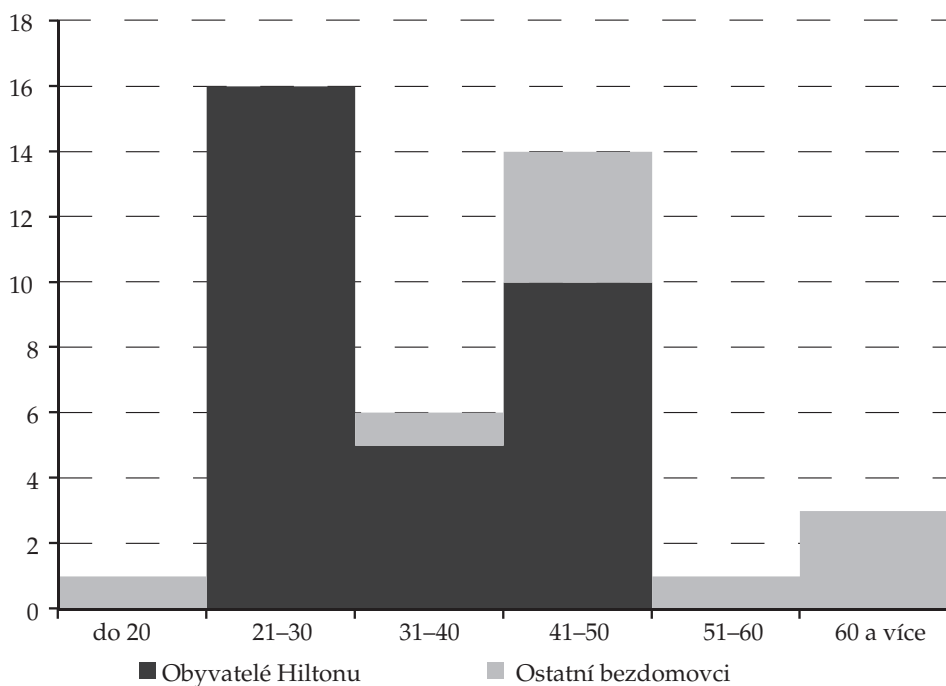
Výzkumný vzorek, který čítá 41 informátorů, jsem zkonstruoval pomocí metody sněhové koule (*snowball sampling*), kdy jsem informátory získával skrze primární kontakty s již oslovenými aktéry. Z celkového počtu považuji přibližně sedm jedinců za klíčové informátory, s kterými jsem strávil nejvíce času a kteří mě zasvětili do principů a těžkostí „života na ulici“, resp. na Hiltonu.⁷ S ostatními mne pojí slabší vazba.

⁴ Emickou perspektivou se v sociokulturní antropologii tradičně míní pohled zkoumaného aktéra („from the native's point of view“). Opačná perspektiva – tj. perspektiva badatele – se nazývá etická [srov. Geertz 1983: 56–59].

⁵ Informátoři někdy používají označení „squat“, „barák“, lokálně specifický název (kvůli anonymizaci nezmíněný) či právě „Hilton“. Všechny tyto názvy odkazují k emické terminologii, tj. k výrazivu aktérů. Například označení „squat“ nepojímají aktéři striktně jako expresi specifického životního přesvědčení či formy politického protestu [srov. Bártová et al. 2004; Brunclíková 2011; Štěchová, Luptáková, Kopoldová 2008: 30; Tonkiss 2005: 60–66], byť zde existují výjimky. Jednoduše jím označují budovu, kterou nelegálně obsadili, aniž by tím nutně tlumočili svou „životní filozofii“ [srov. Hradecký, Hradecká 1996: 37; Rollinson 1998: 101]. Dále v textu budu nicméně upřednostňovat jediný emický termín – „Hilton“, u něhož hrozí záměna s předpokládaným referentem mnohem méně.

⁶ Informátoři z kategorie „mimo Hilton“ se totiž někdy vůči kategorii druhé vymezují.

⁷ Emičnost zachovávám rovněž v otázce, zdali používat „v Hiltonu“ či „na Hiltonu“. Informátoři v drtivé většině případů používají formulaci „na Hiltonu (se něco stalo)“, „(bydlím) na Hiltonu“, „(jdeme) na Hilton“ atd.

Graf 1. Věková struktura obyvatel Hiltonu a ostatních bezdomovců

Zdroj: vlastní pozorování.

Celkově lze říci, že tato zkoumaná sociální skupina je velmi heterogenní. Různorodé jsou rovněž životní dráhy jedinců předtím, než se z nich bezdomovci stali. Jednotlivých prvků je velmi málo. Přesto lze některé z nich identifikovat. Zhruba 76 % (absolutně 31) informátorů žije na Hiltonu. Věková struktura, která je zachycena v Grafu 1, napovídá, že se na životě objektu podílejí lidé spadající do věkové kohorty 21 až 50 let. Přibližně polovina z nich má základní vzdělání, 14 informátorů se vyučilo a 2 mají ukončenou střední školu s maturitou. Vyššího vzdělání se nikomu dosáhnout nepodařilo. Zhruba 84 % (absolutně 26) obyvatel Hiltonu tvoří muži. Zhruba každý čtvrtý má zkušenosti s vězením (většinou kvůli drobným krádežím či neplacení výživného). Typickým obyvatelem squatu je tedy muž mezi 21–50 lety se základním vzděláním.

Do lokality svého výzkumu jsem přijel s představou, že budu provádět především biografické polostrukturované rozhovory. Scénář rozhovoru zahrnoval okruhy týkající se percepce kategorie bezdomovec, příčiny vedoucí k životu na ulici, konkrétní důvody ztráty bytu/domu, současný způsob nocování, ne/udržování rodinných či jiných sociálních vazeb, problematiky ne/zaměstnanosti a forem subsistence, zkušeností s totálními institucemi či sociálními službami

a otázky vztahující se ke zdraví respondenta [srov. Toušek 2012: 66]. Celkově jsem jich zaznamenal a přepsal 12 (tj. kolem 45 hodin). Neprodukovaly však po mém soudu dostatečně validní data. Na to jsem byl upozorněn i jedním z mých informátorů. (Údaje v závorce za citací odpovídají genderu, věku, počtu let na ulici a datu rozhovoru či zachycení promluvy.)

Hele, takhle ti to řeknu, (...) oblíkni se jako my a jdi mezi nás. Když se budeš vyptávat, tak ti každej řekne nějakou historku, ale když zůstaneš mezi klukama a jenom budeš poslouchat a bavit se s nima – tak, že do nich padneš – tak se dovíš takových věcí, že napíšeš knížku. (M, 45, 20, 25. 6. 2011)

Otázka není vždy nejlepší cestou, jak se dobrat odpovědi.⁸ Přestože jsem metodu biografických polostrukturovaných rozhovorů nikdy zcela neopustil, většinu dat jsem získal ze zúčastněného pozorování [Spradley 1980; Hejnal 2012], kdy jsem participoval na běžných aktivitách bezdomovců (např. sběr papíru či kovového šrotu a jeho odvoz do sběren, vybírání kontejnerů, vaření na Hiltonu, „somrování“⁹ na trzích, popíjení alkoholu atd.) a snažil se produkovat co nejobsáhlejší terénní deník (přibližně 291 normostran).

V případě ne-bezdomoveckých aktérů – policistů, úředníků, politiků a pracovníků neziskových organizací – jsem využil polostrukturovaných rozhovorů. Scénáře se tematicky lišily podle typu aktérů. V souhrnu lze říci, že jsem sledoval aktérskou percepci bezdomovectví, resp. typického bezdomovce, vnímání přítomnosti bezdomovců ve veřejném prostoru i na Hiltonu a konkrétní představy, jak bezdomovectví řešit. Polostrukturovaných rozhovorů s ne-bezdomoveckými aktéry jsem provedl osm; z toho dva rozhovory byly vedeny s dvěma aktéry zároveň. V rámci politické dimenze jsem využil i on-line videozáznamů z jednání zastupitelů rady města. Zároveň jsem analyzoval mediální sdělení, dokumenty právní povahy (zejména vyhlášky města) spolu s koncepčními materiály a tiskové zprávy radnice.

V souhrnu jsem analyzoval sedm typů souborů dat: (1) extenzivní poznámky ze zúčastněného pozorování, (2) přepisy biografických polostrukturovaných rozhovorů s bezdomovci, (3) přepisy polostrukturovaných interview s dominantními aktéry, (4) mediální sdělení vztahující se k Hiltonu, (5) texty právní povahy

⁸ Podobnou zkušenost při výzkumu bezdomovců, resp. marginalizovaných aktérů popisují i P. Bourgois [2003: n12], R. Hill a M. Stamey [1990: 315] či D. Snow et al. [1994: 463–465]. Stejně tak se s touto tezí lze setkat u P. Stollera, který studoval Songhaje v západní Africe [Stoller 1986: 53 cit. in Saville-Troike 2002: 103], či u I. Fonseca, která prováděla výzkum v romských osadách [Fonseca 1998: 16 cit. in Jakoubek 2004: 18–19].

⁹ Značně viditelnou subsistenční strategií bezdomovců je „somrování“ či žebrání. Rozdíl mezi těmito dvěma typy jednání leží v dichotomii aktivita versus pasivita. „Somrování“ odkazuje k aktivnímu jednání, přesněji vybízení potenciálního „klienta“, kdežto žebrání je víceméně pasivní pokus o získání finančních zdrojů [Toušek 2009a: 33; Holpuch 2011: 29. odst.]. Termín „somrování“ odkazuje jako v případě „Hiltonu“ k emické sféře.

a koncepční materiály, (6) tiskové zprávy radnice a (7) přepsané videozáznamy z jednání zastupitelů rady města. Mediálních sdělení bylo 174, textů právní povahy a koncepčních materiálů 35, tiskových zpráv 11 a videozáznamů 5 – celkově 225 dokumentů.

Všechna tato data jsem kompletně zpracoval v programu pro textuální kvalitativní analýzu MAXQDA 10 Plus, který nabízí především možnost otevřeného a hierarchického kódování segmentů textu a jejich následné vyvolání. Data jsem tudíž analyzoval způsobem, který odpovídá otevřenému a částečně i axiálnímu a selektivnímu kódování v dikci zakotvené teorie [Strauss, Corbin 1999]. Nejprve jsem celý korpus dat rozdělil do podsouborů dle typu materiálu (tj. přepisy rozhovorů, terénní poznámky, dokumenty právní povahy a koncepční materiály, tiskové zprávy, mediální sdělení a videozáznamy), typu aktéra (tj. bezdomovec, politik, policista, úředník a pracovník neziskové organizace) a datace dokumentu. V rámci těchto podsouborů jsem induktivně kódoval¹⁰ segmenty textu (věty či celé odstavce).

Kódování jako proces redukce dat [srov. Bernard 2006: 404] „představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby“ [Strauss, Corbin 1999: 39]. Kód je v zásadě *indexační nástroj* [Bernard 2006: 405], umožňující „navzájem fyzicky propojit řadu úryvků, které se týkají podobné věci“ [Konopásek 2005: 6]. V tomto smyslu jsem v analyzovaných textech zpočátku deskriptivně označoval (tj. indexoval, kódoval) segmenty pomocí in-vivo kódování [Strauss, Corbin 1999: 48; Bernard 2006: 493]. Mezi těmito segmenty jsem vyhledával sémantické či logické vztahy (např. „dům feťáků“ a „voda jako důkaz varny (pervitinu)“) a vytvářel kódy vyššího řádu (např. „drogová problematika“), které jsem shlukoval do zastřešujících kategorií (např. „negativní popis objektu“). Celkově bylo vytvořeno 563 kódů, které spadaly do tří úrovní (in-vivo kód, kód vyššího řádu a kategorie). Následující krok spočíval v nalezení vztahů mezi těmito kategoriemi, komparací překrývajících se kategorií a kódů napříč podsoubory (daný segment textu byl totiž zpravidla kódovaný více než jedním kódem) a analýzou rozdílů v kategoriích mezi podsoubory. Neustále jsem přitom skrze vyvolávání (zobrazování) konkrétních kódovaných segmentů textu kontroloval konzistenci kódů či celých kategorií. V tomto procesu jsem využíval možnosti poznámkování (tzv. *memoing*), zachycující (zpřesňující se) definice jak kódů a kategorií, tak i vztahů mezi nimi. Nakonec jsem vybral centrální kategorii (byla-li taková), kterou jsem usouvztažňoval ke kategoriím ostatním.

¹⁰ V tomto ohledu je nutné zdůraznit rozdíl mezi induktivním kódováním a induktivní analýzou jako takovou. Induktivní kódování považuji za přístup ke zpracování textu. Induktivní analýzou rozumím výsledek výzkumného postupu, který upozaduje jakékoli předchozí teoretické ukotvení. K analýze jsem však s určitým předporozuměním přistupoval, neboť primárně vycházím z pozic sociálního konstruktivismu [Berger, Luckmann 1999]. Přesnější by tedy bylo říci, že používám modifikovanou podobu zakotvené teorie [srov. Charmaz 2008], podobně jako v nedávné době Vacková et al. [2011].

Například v rámci mediální prezentace je centrální kategorií *demolice objektu*, k níž se váže kategorie *negativní popis objektu* (sémanticky variující od „neutěšených podmínek“ po „fekální dvůr“), *ekologický problém* (zahrnující stopy azbestu ve stěnách objektu či kontaminaci půdy odpadem a výkaly), *kriminalita* (tematicky soustředěná zejména kolem policejních razíí) atd. Co se týče heterotopického významu demolice, situace je značně odlišná. Dominuje zde *beznaděj*, *nejistota*, *apatie* apod. Mezi oběma významy demolice byla jediná styčná kategorie: *datum demolice*, byť s odlišnými dimenzemi – „co nejdříve“ v rámci mediální prezentace, „co nejdéle“ mezi bezdomovci (byť nikoli všemi). K některým kategoriím budu v textu dále uvádět i ideální citace, které nejvíce korespondují s významem dané kategorie.

3. Trialektika prostorovosti a koncept heterotopie

Teoreticko-konceptuálním rámcem textu je *trialektický* přístup k prostoru formulovaný E. Sojou [Soja 1991].¹¹ Vedle tohoto přístupu text dále užívá původně foucaultovského konceptu *heterotopie* [Foucault 2003]; zde nicméně v pojetí P. Vašáta [Vašát 2012a]. Ten poskytuje empiricky založenou heterotopii, zatímco M. Foucault či T. Wright spíše teoretickou [Wright 1997; srov. též Ruddick 1995]. Proto primárně vycházím z jeho studie.

Urbánní prostředí představuje specifický typ prostoru, který nese své zvláštnosti. Město představuje síť každodenních praktik, ve které se z hlediska procesu propojují makrorovina politické ekonomie s lidskou zkušeností. V tomto smyslu tedy prostor chápou jako aktivní součást propleteného komplexu urbánní reality [srov. Růžicka 2006]. Tato urbánní realita je dána časovými i prostorovými souřadnicemi, skrze něž zasahuje do (sociální) produkce (sociálních) vztahů [Lefèbvre 2003: 14]. Etnografický přístup k městu pak klade důraz na vzorce sociálního využívání města a významy, které plodí urbánní zkušenost [Low 1996].

H. Lefèbvre [1991: 26] tvrdí, že: „(Sociální) prostor je (sociální) produkt.“ Stejně jako E. Soja kritizuje „tradiční“ binární pojetí prostorovosti – místo versus prostor –, které zahrnuje dichotomie objektivita/subjektivita, materiální/mentální či reálné/představované [srov. Cresswell 2004: 38].¹² Podle Soji lze rozlišit

¹¹ Ten nicméně vychází z konceptuální triády H. Lefèbvre. Proto bude tato práce odkazovat i na něho. Koncept E. Soji jsem upřednostnil ze dvou důvodů: lépe a srozumitelněji popisuje dimenze trialektiky a explicitně nabádá k využití konceptu heterotopie v rámci třetího prostoru.

¹² Podle T. Cresswella hraje Lefèbvreův koncept (sociálního) prostoru do jisté míry stejnou úlohu jako koncept místa vycházející z onoho „tradičního“ pojetí prostorovosti [Cresswell 2004: 10]. Viděno z této pozice se prostor na rozdíl od místa vyznačuje absencí (sociálního či akterského) významu. Místo je oproti tomu spjato s významem, který mu lidé propůjčují. J. Agnew [1987 cit. in Cresswell 2004: 7–8] popisuje tři aspekty místa: (a) umístění (*location*), (b) lokalita (*locale*) a (c) vědomí místa (*sense of place*). Místo často odkazuje jednoduše k umístění určité entity. Místo může být rovněž považováno za „materiální dějiště

tři dimenze prostorovosti: první prostor (*Firstspace*), druhý prostor (*Secondspace*) a třetí prostor (*Thirdspace*).¹³ První prostor odkazuje k bezprostředně vnímanému světu empiricky měřitelných fenoménů [Soja 1999: 265–266]. Druhý prostor je oproti prvnímu spjat s obrazy a reprezentacemi prostorovosti, přičemž se soustřeďuje na kognitivní, konceptuální a symbolické světy [Soja 1999: 266]. Druhý prostor ovšem není nijak druhotný. Naopak je to prostor dominantní, který kontroluje a utváří způsob, jakým o prostorech/místech přemýšlíme. Tato dvojice prostorů, víceméně korespondující s výše zmíněnými dichotomiemi, představuje způsob myšlení, který jak Soja, tak i Lefěbvre kritizují za přiškrcení geografické imaginace. Třetí (žitý) prostor je doplněním a překročením dualismu „reálného“ a představovaného. Je to odlišný způsob pohledu na svět, resp. prostor. Soja nabádá, abychom objevili „jiné prostory“ – heterotopie –, které jsou jak podobné, tak i výrazně odlišné od prostorů „reálných“ a představovaných.

Heterotopická místa jsou „reálná místa, (...) která jsou popřením umístění, druh účinně zavedených utopií, v nichž jsou reálná umístění, všechna ostatní skutečná místa, která můžeme v kultuře najít, současně reprezentována, popírána a převrácena. Místa tohoto druhu jsou mimo všechna místa, a to i přesto, že někdy bývá možné jejich umístění ve skutečnosti lokalizovat“ [Foucault 2003: 76]. V západní společnosti převažuje typ *heterotopie úchylnky*, tj. místa, do nichž se odkládají jedinci, kteří se z nejrůznějších důvodů neumí a/nebo nechťejí držet dominantních pravidel a norem chování. T. Wright [1997] oproti tomu popisuje heterotopie jako místa, která bezdomovci vytvářejí v rámci dominantních míst, čímž produkují „protipól dominantním sociálním představám“ [Wright 1997: 332]. V tomto ohledu tedy heterotopie stojí v opozici k Sojově druhému prostoru. Heterotopie tak odmítají (převracejí) „dominantní módy prostorového řádu“ [Edensor 1998: 213].

V českém prostředí se doposud objevily konceptualizace heterotopie popisující sociálně vyloučené lokality [Růžička 2006] či prostory, které jsou určeny pro potenciálně znečišťující kategorie osob [Vacková, Galčanová, Hofírek 2011]. Až v nedávné době byl použit koncept ve Wrightově pojetí i P. Vašátem [Vašát 2012a]. Ten popisuje heterotopii jako „specifické místo, které (re)produkují mar-

sociálních vztahů“ [Cresswell 2004: 7], tj. lokalitu, v jejímž rámci probíhá sociální život lidí. Vědomí místa lze pojímat jako subjektivní a emocionální vazbu lidí k danému místu [Cresswell 2004: 7; Pred 1984: 292; Gregory et al. 2009: 676]. Tato vazba nemusí mít pouze pozitivní dopady. Vědomí místa může naopak sloužit jako prostředek sociální i prostorové exkluze vůči jedincům, kteří do daného místa „nepatří“ [Cresswell 2004, 1996; Toušek, Strnadová v tisku]. Toto pojetí prostorovosti studie rozšiřuje o třetí prostor (*Thirdspace*).

¹³ Jak jsem již uvedl, E. Soja modifikoval triádu H. Lefébvre. Ten rozlišuje tři sféry prostoru: reprezentace prostoru, prostory reprezentací a prostorové praktiky. Reprezentace prostoru odkazují ke světu abstrakce a prostorům konceptualizace, které produkují vědci a odborníci. Je to prostor chápáný. Prostory reprezentací jsou prostory každodenní zkušenosti. Je to prostor žitý. Oproti tomu prostorové praktiky, které jsou úzce propojeny s oblastí vnímaného, prostor společnosti zakrývají. Jsou to představy lidí o světě, zvláště o jejich každodennosti, které strukturují žitou realitu [Lefěbvre 1991; Merrifield 2006].

ginalizovaní aktéři (...) svou každodenní praxí, která propojuje (...) materiální, diskurzivní a imaginativní elementy místa“ [Vašát 2012a: 278].

Jak jsem již zmínil, budu se v souladu se zmíněným modelem trialektiky prostorovosti zabývat třemi sférami místa: (1) historickým a fyzickým popisem; (2) reprezentacemi dominantních aktérů a (3) objektem jako heterotopií. Z důvodů konzistence pojmám analyticky první prostor pouze jako stručnou historii a fyzické struktury místa (tj. situovanost, dispozice či zkrátka vzhled místa). Druhý prostor vyplní reprezentace místa výše zmíněných dominantních aktérů (politiků, úředníků, novinářů atd.). Třetí prostor – heterotopie – odkazuje k aktérskému pojetí a každodenním sociálním praktikám současných obyvatel objektu. Obecně se zaměřím na rozdíly mezi druhým prostorem (dominantní reprezentace) a třetím prostorem (heterotopie) v návaznosti na stav prvního prostoru (materiální stránka).

V rámci těchto prostorů jsem identifikoval několik kategorií, které budu vzájemně komparovat. Takovou kategorií je kupříkladu zmiňovaná demolice budovy. Objekt je z hlediska svých materiálních dispozic (první prostor) v havarijním stavu, pojí se s ním znaky kriminality, které používají někteří dominantní aktéři jako určitý legitimizační prostředek pro stržení budovy (druhý prostor). Jak materialita, tak i dominantní představy jsou pak aktéry žijícími v objektu specificky zakoušeny (třetí prostor).

V následující části se zaměřím na minulost a fyzický popis současného objektu. Tyto součásti prvního prostoru budou tvořit rámec, k němuž se vztahují jak dominantní reprezentace prostoru (druhý prostor), tak i heterotopický význam pro současné obyvatele objektu (třetí prostor).

4. Historický a fyzický popis objektu

Areál objektu je situován několik desítek metrů od břehu místní řeky pod dálničním mostem na periférii města. Severní strana je ohraničena ulicí, na jejíž druhé straně jsou soukromě vlastněné domy. Východní část je lemována železnicí. Jižní stranu odděluje od okolí silnice druhé třídy. Na západní straně je oplocený pneuservis. Celý areál objektu se skládá ze tří budov.

Do listopadové revoluce sloužil jako ubytovna pro dělníky, kteří zde od roku 1977 stavěli dálniční most. Po jeho dokončení byla budova povolena jako stavba dočasná. Poté byl objekt odkoupen Socialistickým svazem mládeže. V roce 1992 areál převzalo občanské sdružení pracující s dětmi se sluchovým postižením. Objekt měl v této době náraz několik funkcí: „pomáhající“, vzdělávací, kulturní a komerční. Kontinuálně byl využíván jako ubytovna. Především v něm však sídlily tři instituce: střední škola pro sluchově postižené, Institut pro hluchoslepe děti a Centrum neslyšících. Konaly se zde akce pro děti, semináře zdravotnických organizací, rekreační a rekondiční pobyty, autogramiády a křty knih, závody skautských družstev, sportovní hry či festivaly dramatické tvorby, zdravotnické kurzy instruktorů, trampské večery s hudbou, mikulášské karneva-

ly apod. Útočiště zde nakrátko našel i Červený kříž či místní kapela. V roce 2003 se v rámci procesu optimalizace jak střední škola, tak i Institut přestěhovaly do Prahy. Důvody byly především finanční. Tento proces nicméně urychlila ničivá povodeň ze srpna roku 2002, kdy voda sahala téměř ke stropu většiny učeben. Přestože statika budovy narušena nebyla, okresní hygienická stanice doporučila přesun školy. Objekt se však z této události vzpamatoval. V tomto ohledu finančně pomohl zejména dotyčný kraj a Ministerstvo školství. V centru města i v areálu objektu se rovněž konaly benefiční akce na jeho podporu.

Definitivní konec původního objektu způsobil jednak odliv klientů z ubytovny a jednak stupňující se nároky vlastníků pozemků. Zatímco totiž budovy vlastní výše zmíněné centrum, pozemky byly v restitucích po roce 1989 vráceny soukromým osobám. Roku 2009 přestává objekt fungovat a začíná rychle chátrat. V listopadu 2010 vydává stavební úřad rozhodnutí o zabezpečení proti neoprávněnému vstupu a odstranění staveb. Demolice měla proběhnout do října 2011. Majitel budov však z finančních důvodů nesplnil ani jednu podmínku. Do objektu se nastěhovali bezdomovci. Stala se z něj ekologická a hygienická zátěž, na jejíž odstranění dokonce žádalo město (bezúspěšně) dotaci u státního fondu životního prostředí. Nejpravděpodobněji poslední instancí, která rozhodne o osudu objektu, bude exekuční úřad. Ten by měl totiž sám zajistit demolici objektu. Cena demolice je exekučním úřadem odhadována na minimálně 3 až 4 miliony Kč. Předchozí odhad 16 milionů stanovilo Ministerstvo životního prostředí, resp. Státní fond životního prostředí (úředník, 8. 8. 2012). Rozdíl mezi těmito částkami je dán komplexností demolice. Dražší odhad totiž zahrnoval celkovou sanaci areálu. Územní plán prozatím počítá na části strženého objektu s vybudováním křižovatky.

Zhruba v roce 2009 se tedy areál začal přeměňovat v nový objekt – „jiné místo“. Jeden z mých informátorů tvrdil, že nejprve z objektu začali Romové odnášet železné traverzy. V té době se do areálu nastěhovalo několik málo bezdomovců, kteří zjistili, že na těchto traverzách mohou sami vydělat. Romům byl tudíž ze strany bezdomovců odepřen vstup do objektu (M, 46, 1, 8. 11. 2010).

V areálu objektu se nacházejí tři budovy. Dominuje obytná třípodlažní budova, v níž většina bezdomovců přebývá. Nalevo od obytné budovy je rozpadlý domek s ještě rozpadlejší dřevěnou střechou a napravo je situován malý zděný objekt. První objekt byl využíván jako zdroj dřeva na rozdělávání ohně a druhý je víceméně bez jakékoli distinktivní funkce. Oba objekty v současnosti v zásadě splývají s odpadky a nejsou z hlediska jejich využívání nijak signifikantní. Mezi těmito třemi objekty – obytnou budovou, rozpadlým domkem a zděným objektem – je jakýsi parčík s keřovitým porostem, který slouží převážně urinačním a defekačním účelům. Objekt je celkově charakteristický jednak množstvím odpadků a jednak zápachem.

Nicméně nutno dodat, že odpadky jsou pouze v některých částech areálu. Dolní (přízemní) patro hlavní budovy není koncipováno jako obytná část, přestože v něm někteří lidé přespávají. Opět se zde setkáme s odpadem a všudypří-

tomnými hlodavci. Druhé patro je spojené s dolním dvěma železnými schody.¹⁴ Nachází se v něm obytná část. Jednotlivé víceméně čisté pokoje, resp. buňky jsou situovány podél hlavní chodby. Některé místnosti se již nedají obývat. Staly se z nich jakési obrovské kontejnery na odpad, popř. záchody. Třetí patro již prakticky neexistuje. Zůstaly z něj jen části obvodového zdiva s okny.

Některá okna na zbytku obytné budovy jsou rozbitá. Střecha, resp. horní část budovy již rovněž neplní svoji izolační funkci (zejména po požáru). Je sice opravitelná – stačilo by ji pokrýt linem, které se nachází přímo v budově –, nikdo se však s ohledem na vynaložené úsilí (lino by bylo třeba očistit od výkalů) a plánovanou demolici do těchto oprav nepustil (M, 32, 7, 22. 7. 2011).

Většina těchto fyzických atributů se spolu s historickým popisem vyskytuje v dominantní (zejména mediální) reprezentaci objektu. Pokud dominantní reprezentace popisuje fyzickou strukturu objektu, zdůrazňuje pouze negativní aspekty. Následující kapitola vysvětlí, jakým způsobem se tyto aspekty vzájemně usouvztažňují a zároveň propojují s dalšími připsanými atributy objektu, resp. jeho obyvatel.

5. Percepce objektu dominantními aktéry

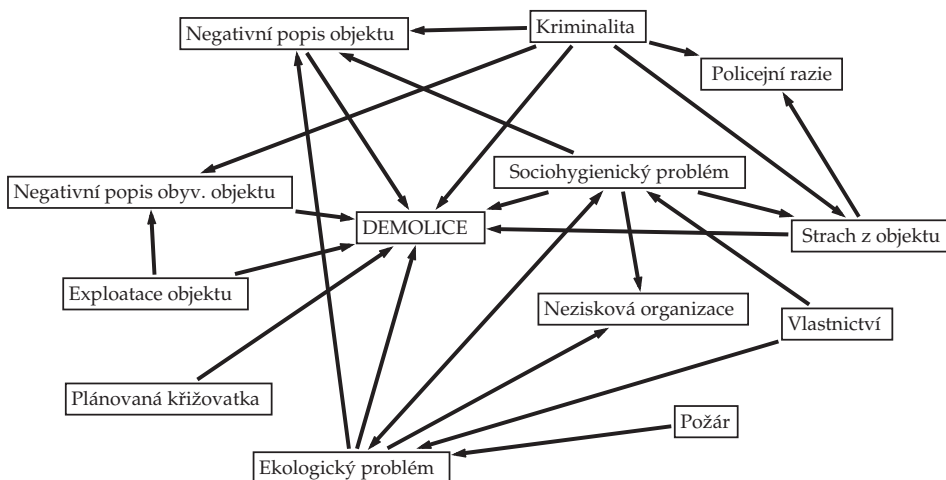
Centrální kategorií mediálního obrazu objektu je plánovaná demolice. S ní jsou spojeny další části reprezentace, které demolici přímo či nepřímo ospravedlňují (viz Obrázek 1). Problematické vlastnické poměry, popsané v předchozí kapitole, jsou viděny jako jedna z příčin nynějšího stavu areálu. Jsou částečnými viníky jak ekologického, tak i sociohygienického problému. Ekologický problém zahrnuje kontaminaci půdy výkaly a odpadem a stěny obsahující azbest. Špatný stav budovy zapříčinilo i několik požárů. V rámci sociohygienického problému (termín starosty města) je objekt prezentován jako potenciální infekční činitel – zejména kvůli potkanům, psům a v neposlední řadě i samotným bezdomovcům. Oba problémy se snažila částečně vyřešit tamní nezisková organizace jednorázovým svozem odpadu. Tato ekologicko-hygienická prezentace je úzce spjata s širšími kategoriemi negativního popisu areálu a jeho obyvatel.¹⁵

Objekt je popisován jako kontroverzní, nevzhledný, problémový a odstrašující areál v havarijním a dezolátním stavu, popř. jako „trn v oku obyvatel města“, „strašák či ostuda pro celé město“ anebo „hrůzné místo“ či právě „fekální dvůr“ (opět termín starosty města). Typický obyvatel objektu je dle mediálních sdělení alkoholik, narkoman, nepřizpůsobivý občan, kriminální živel či pochybná existence s pestrými kriminálními minulostí, která se snaží z ruiny získat drahé kovy a další cenný materiál. Kategorie kriminality je s oběma těmito kategoriemi – negativní popis areálu a jeho obyvatel – provázána. Jednak se podílí na negativní

¹⁴ Masivnější schodiště bylo nařezáno, odvezeno do sběrných surovin a zpeněženo. Zbylo pouze menší. V současné době je toto schodiště jediným vchodem do obytné části budovy.

¹⁵ K problematice nepořádku a nečistoty obecně [srov. Douglas 2002; Sibley 1995].

Obrázek 1. Struktura kategorií mediální produkce objektu

Zdroj: vlastní analýza, zpracováno v programu MAXQDA 10 Plus, resp. modulu MAXMaps.

Poznámka: Obrázek je prostou vizualizací propojení jednotlivých kategorií. Znázorněné vazby neudávají sílu vztahu. Směr vazby odkazuje k mediálně vnímané příčině a následku (např. lidé v objektu páchají Kriminalitu, proto jsou nutné Policejní razie, a proto mají lidé Strach z objektu).

prezentaci a jednak je příčinou častých policejních razí a strachu z objektu stran veřejnosti. Zvýšeným strachem z bezdomovce kriminality jsou pak ospravedlňovány ony policejní kontroly. Strach z objektu rovněž způsobuje i zmiňovaný infekční potenciál areálu a jeho obyvatel. Plánovaná křižovatka hraje v tuto chvíli spíše okrajovou roli, byť s ní územní plán již počítá. Hlavní cíl je demolice objektu. Modelová citace z místního deníku má následující podobu.

Zápach, výkaly a nepořádek. To je jen jemný popis prostředí areálu (...) Už dlouho se v něm zdržují jedinci bez domova, narkomani a osoby s pestrými kriminálními historiemi, kteří ho čím dál více devastují (...) Samozvaní obyvatelé objektu vzbuzují u obyvatel (dané části města) už delší dobu strach. Mají obavy, že v zimě se do něho těchto kriminálních živlů přistěhuje ještě více. (regionální deník, 19. 11. 2010)¹⁶

Politici aktéři¹⁷ akcentují v zásadě identické kategorie jako mediální prezentace. V názorech na řešení problematiky bezdomovectví, resp. analyzovaného

¹⁶ Citaci jsem upravil tak, aby nebylo možné vystopovat její zdroj skrze internetové prohlížeče.

¹⁷ Volby v roce 2012 přivedly do zastupitelstva následující politická uskupení (pořadí dle získaných hlasů): ODS, Nezávislí obyvatelé města, ČSSD, TOP 09, KSČM a Městští nestraníci.cz. Názvy stran Nezávislí obyvatelé města a Městští nestraníci.cz byly z anonymizačních důvodů změněny. Ze stejných příčin u citací neuvádím politickou příslušnost aktérů.

objektu jsou víceméně jednotní. Oproti mediální prezentaci používají k popisu areálu a jeho obyvatel mnohem méně expresivních negativních výrazů.

Typologizace bezdomovců odpovídá dichotomii *deserving* a *undeserving poor* [srov. Mareš 1999: 65–69; 2000: 288], tj. členění, které rozděluje bezdomovce na ty, kteří si pomoc a slitování zaslouží, a na ty, kteří nikoli [srov. Bourgois, Schonberg 2009: 172; Mareš 1999: 57; Wright 1997: 12]. Do první spadají jednak klienti prevence (tzv. potenciální bezdomovci) a jednak klienti sociálních služeb – tj. zjevní bezdomovci, kteří si svůj propad nezpůsobili sami a snaží se pracovat na svém sociálním vzestupu (starosta, 15. 8. 2012; zastupitel, 15. 8. 2012; zastupitel, 16. 8. 2012). Druhá kategorie zahrnuje „klienty represe“ (starosta, 15. 8. 2012), kteří se rekrutují převážně z řad obyvatel objektu – hlučných zlodějů, uživatelů drog a parazitů na společnosti, kteří si bezdomovectví vybrali jako styl života (zastupitel, 16. 8. 2012).¹⁸

Ten klient represivní vůbec nespolupracuje, koště do ruky (u technických služeb) nevezme, nesocializuje se, ale když je mu zima, tak si pro tu Adidas bundu do toho pytle (do Denního centra) zajde. A v létě ta nejhorší sorta, která je klientem městské policie (...), tak ty se nám jako různě povalují a mnohokrát za den jsou odváděni v různém stádiu znečištění vlastními exkrementy. (starosta, 15. 8. 2012)

Obyvatelé analyzovaného objektu jsou popisováni jako trosky, feťáci, kočovníci nebo živly.¹⁹ Areál je pro většinu politiků „noční můrou“. Bezdomovectví jako takové je jedním ze dvou prioritních problémů města, na něž se radnice soustředí. Tím druhým je vysoký počet heren, resp. bezpečnost ve městě. Objekt se jeví jako centrum klientů represe. Je to rušivý element, který brání dobrému fungování komunity spořádaně bydlících občanů. V současnosti se areálem argumentuje ve prospěch výstavby obchodního centra na místě staré továrny, která je bezdomovci a dalšími chudými sociálními skupinami využívána jako zdroj sběrných surovin.

Tim, že ta fabrika je takhle rozpadlá, tak jako věřím tomu, že (...) pokud tam nic nebude, tak do pěti let to bude trojnásobnej (objekt) prostě. Jako ve větším a bude to masakr. A tohle je v centru města jako. Já nemám nic proti supermarketu, aby tam byl. Nebojím se toho osobně. (Objekt) je samozřejmě příkladem toho, jak to dopadne, když se to táhne nějaký čas. (zastupitel, 14. 8. 2012)

¹⁸ Kategorie „klientů represe“ odpovídá praktikám, o nichž hovořil M. Foucault [2000]. Před ním v podobném duchu T. Veblen napsal: „Lidský materiál, který nevyhovuje zavedenému a uznávanému způsobu života, je do jisté míry potlačován a eliminován.“ [Veblen 1999: 164] Kategorie „klientů represe“ zároveň spadá do širší problematiky kriminalizace bezdomovectví [srov. Bourgois, Schonberg 2009: 112–113; Daly 1998: 120], resp. kriminalizace chudoby obecně [srov. Wacquant 2000, 2009a, 2009b; Keller 2011: 109–116; Schneider, Schneider 2008; Růžička 2008: 8; Young 1999: 21; 2007; Sibley 1995: 83–86].

¹⁹ Podobně bezdomovce typologizují i zaměstnanci městských úřadů. Jedni bezdomovci jsou „klasičtí“ (tj. modelově starší pán s krabíci vína), druzí jsou „feťáci“, „nepřízrůsobilí“ a cizí (myšleno z jiného města) (úředníci, 31. 10. 2011 a 8. 8. 2012).

Politici aktéři často zmiňovali veřejné mínění. Podle nich tvoří jednu ze stěžejních složek problematiky bezdomovectví, a tudíž i řešení stavu objektu s jeho obyvateli. Občané mají dle politiků pocit, že město je zamořeno bezdomovci, které spojují výhradně s analyzovaným objektem. Představy veřejnosti, jak bezdomovce, potažmo objekt řešit, jsou výrazně za hranou zákona.²⁰ Kvůli zvyšujícímu se počtu bezdomovců jsou negativně hodnoceny místní sociální služby, resp. neziskové organizace. Veřejnost v nich vidí činitele, který problém přítomnosti bezdomovců neřeší, ale naopak prohlubuje, neboť bezdomovcům zajišťuje (nezasloužený) komfort. Někteří obyvatelé územní části města, v níž se objekt nachází, dokonce uvažovali o jakési domobraně, která by je před bezdomovci uchránila. Plánovaná demolice objektu je dle zastupitelů města pouhým „reakčním řešením“ (zastupitel, 14. 8. 2012), byť s jasným profitem pro obyvatele onoho menšího územního celku. Demolicí objektu se město „klientů represe“ nezabývá. Ti se totiž v drtivé většině případů přesunou do jiných opuštěných budov.

V obecné rovině vidí městská policie problematiku bezdomovectví v zásadě podobně jako politici aktéři. Ovšem výrazný rozdíl je v hloubce poznání každodennosti bezdomovců. Hlídky městské policie se s některými bezdomovci (převážně obyvateli objektu) setkávají i několikrát denně a řeší s nimi stále stejné problémy (pití alkoholu na veřejnosti, veřejné pohoršování, drobné krádeže atd.). Interní členění bezdomovců, s nimiž se strážníci setkávají, je založeno na věku (starší a mladší), problematičnosti jednání (trvalá, občasná a bezproblémová jedinci) a inkorporace mezi lokální bezdomovce („staří známí“ a „nové tváře“). Tyto kategorie se vzájemně prolínají.

Obyvatelé objektu jsou dle jednoho městského policisty „v 90 % naprostý lemplové a nemakačenkové“ (městský policista, 22. 8. 2012). Objekt samotný považuje (stejně jako politici aktéři) za „noční mūru“ jak z pohledu sociální patologie, tak i hygieny (zejména enormního množství odpadků a potkanů). Na druhou stranu přiznává, že areál je z hlediska celého města alespoň „zastřešený“ na okraji.

Jak zástupce městské policie, tak i politici aktéři svorně tvrdili, že lidé mají z bezdomovců a jejich (byť i třeba domnělé) kriminality strach a obávají se o svou bezpečnost. Kriminalita v dané městské části dle vyjádření zástupce městské policie nijak dramaticky nestoupá. Strach z obyvatel objektu je spíše v „pocitové sféře“.

To je spíš o tom pocitu, že nemůžou nechat volně prostě děti, že je tam neustále vidět tu jejich přítomnost, vidět samozřejmě ty projevy, kdy oni ztratili takový ty zábrany, kdy močej na veřejnosti nebo se tam válí uprostřed silnice a on ho musí objíždět s autem, případně ty verbální útoky. (...) Tam je strach i z toho jako se na ně ozvat. (městský policista, 22. 8. 2012)

²⁰ Městský policista (22. 8. 2012) kupříkladu o nápadech veřejnosti raději nechťel mluvit: „To je trestný od začátku až do konce.“ Starosta města (15. 8. 2012) byl v tomto případě konkrétnější: „Lidi si představují, že je postavíme ke zdi a postřílíme.“

Pocitovaný strach z kriminality obyvatel objektu není přímo odvozen od reálného stavu bezdomovci páchaných trestných činů.²¹

Jednou z hlavních činností městské policie ve vztahu k objektu jsou již zmínované policejní razie. Většinou se konají při příležitosti hledání osob v celostátním pátrání; občas se provádějí kontroly preventivně (reagují zejména na nátlak veřejnosti).²² Průběh razie má šest sousledných kroků: shromáždění sil (spolupráce s policisty z okolních měst či vesnic), zajištění vchodu (v současnosti kvůli exploataci objektu jediného), vyhledání schovávajících se osob (jsou-li takové), shromáždění obyvatel před hlavní budovou, kontrola totožnosti a odjezd z areálu. Celá sekvence probíhá obvykle bez problémů. Všichni aktéři razíí se naučili své role a nemají důvod improvizovat.

Vnímání objektu stran dominantních aktérů – politiků, policistů a médií – je tedy víceméně podobné. Zdůrazňují se jak negativní vlastnosti obyvatel objektu (kriminalita, alkoholismus, zahálka atd.), tak i fyzické struktury samotného areálu spolu s nynějším odpudivým zevnějškem. Ty pak ospravedlňují některé dílčí kroky (např. policejní razie) či konečné řešení objektu (tj. demolici).

6. Objekt jako heterotopie „Hilton“

Tato kapitola popíše objekt jako heterotopický (třetí) prostor. Aspekty, které se vyskytovaly v předchozích částech textu, rozvede a reinterpretuje analýzou každodenních sociálních praktik a aktérského významu a využívání areálu ze strany bezdomovců. Při popisu aktérské interpretace místa se budou prolínat významy některých fyzických aspektů areálu a sociální praktiky obyvatel ve vztahu k objektu. Ten již bude nazýván emickým termínem „Hilton“.

Bezdomovci ve zkoumané lokalitě se primárně člení na ty, kteří bydlí na Hiltonu, a na ty, kteří bydlí jinde. D. A. Snow a L. Anderson [1987] mluví o takzvané asociační distanci, tj. odstupu konkrétních bezdomovců od jiných skupin bezdomovců. Areál Hiltonu podobným způsobem rozděluje bezdomoveckou skupinu. Je referenčním bodem pro bezdomovce, kteří ještě na ulici nejsou příliš dlouho a mají potřebu se vůči ostatním vymezit.

Nejsem jako oni, že čorujou železo. Fakt mi to za to nestojí. Nebo že choděj do Alberta krást. A prodávat to čongům (vietnamská prodejna). Pochopim, kdyby si ukradli jídlo, ale kořalky? Jdou to prodat k Vietnamcům a koupí si krabicový víno. Pochopíš to? To jsou vymaštěný lidi tady. *Jsou to ty z Hiltonu!* (M, 19, 1, 22. 7. 2011)

²¹ K rozporu mezi strachem z kriminality a reálným stavem kriminality [srov. Low 2003; Sibley 1995: 15; Low, Smith 2006: 14; Young 1999: 29, 74; Wacquant 2009a: 112].

²² Frekvence těchto kontrol je v obecné rovině nízká. Rozhodně nelze předpokládat, že všichni obyvatelé se kvůli nim vystěhují (městský policista, 22. 8. 2012).

Bezdomovcům mimo Hilton vadí zejména nedostatečná hygiena, pasivita, agresivita a časté krádeže mezi obyvateli Hiltonu. Jednoduše to jsou „špatný bezdomovci“ (M, 47, 15, 15. 6. 2011).

Počet bezdomovců na Hiltonu je poměrně nestálý. Pohybuje se v rozmezí 10 až 60 jedinců. To je způsobeno jak krátkodobější mobilitou, tak i dlouhodobější migrací. Obecně bývá Hilton přes den poloprázdný. Jeho obyvatelé se potulují po městě a snaží se vydělat si (obstarat si) nějaké peníze. Vrací se až na noc. Nikoli však všichni. Někteří přespí venku na lavičce či u známého, který má byt nebo dům. Hilton není místem nutného návratu. Není výjimkou, že se některý bezdomovec na něm neukáže třeba týden či 14 dní. Počet bezdomovců ovlivňují i dlouhodobější migrační toky. Tím myslím skutečnost, že mnoho bezdomovců přebývá v areálu řádově měsíce. Poté se zpravidla přemísť do jiné lokality.²³

Primární členění bezdomovců v rámci Hiltonu odpovídá patrovým dispozicím obytné budovy. V přízemní části přespává hrstka lidí, která si drží od ostatních určitý odstup. Nocování na Hiltonu považují za nutné zlo. Ve druhém, obytném patře se bezdomovci člení dle jednotlivých pokojů. Nejčastěji v nich žijí dva až tři jedinci, kteří k sobě mají nejbližší a udržují nejsilnější vazby. Napříč pokoji vazby slábnou, stále však zůstávají poměrně silné. Lidé si půjčují předměty, nástroje a další věci denní potřeby (např. hrnce, náradí, spacáky atd.).

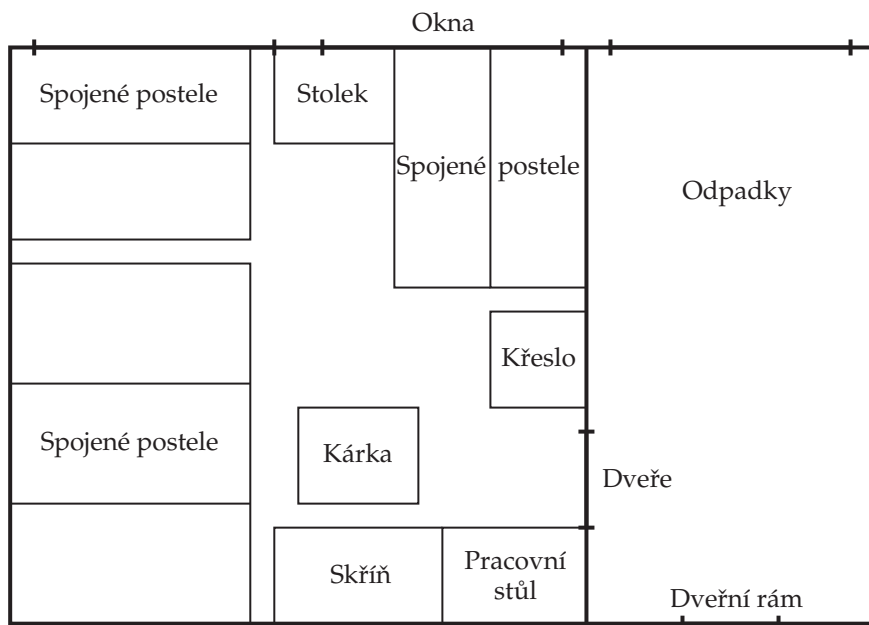
Jak jsem již naznačil v příslušné kapitole, nepořádek je sice charakteristický pro areál jako celek, ale obývané místnosti jsou v rámci možností Hiltonu čisté. Interiér pokojů kontrastuje s okolím hlavní budovy. Standardně se v nich nachází postel, resp. postele, stolek či skříňka a prostor, kam se odkládá staré oblečení. Stěny jsou buďto polepeny plakáty, pobity hřebíky, na nichž je další oblečení či nejrůznější nástroje, anebo popsány citáty. „Kdo ze sebe učiní zvíře (sic), zbaví se bolesti člověčenství“²⁴ (stěna v pokoji objektu, zapsáno 2. 7. 2011) – abych zmínil alespoň jeden, který v jistém smyslu vyjadřuje pozici bezdomovců na vrcholu sociální hierarchie v rámci objektu. Některé pokoje lze uzavřít pomocí řetězu a visacího zámku, jiné pouze zevnitř přibouchnout, zbylé mají místo dveří závěs. Pokoj mých klíčových informátorů je znázorněn na Obrázku 2.

Dveřním rámem se prochází do předsíně, resp. předpokoje, v němž bývá odpad (od dveří do pokoje až k oknu). Dveře nejsou zabezpečené řetězem; obvykle je přidržuje křeslo. Na levé straně od dveří je pracovní stůl, na němž se připravuje jídlo. Vedle je umístěna skříň s nádobím či jinými věcmi denní potřeby. Naproti skříni bývá zaparkována kárka, kterou není rozumné nechávat před budovou kvůli potenciální krádeži. Přestože v pokoji bydlí dva až tři jedinci, nalezneme zde sedm postelí. To má několik důvodů: zaprvé se počítá s častými návštěvami,

²³ Jeden z mých klíčových informátorů se na Hilton přestěhoval ze strachu před policisty z většího města, kteří ho za hranicemi tohoto města brutálně zmlátili. Takto vyhocená represe však v místě mého terénního výzkumu naštěstí absuntuje.

²⁴ Tento citát pochází z pera anglického spisovatele 18. století Samuela Johnsona. Objevil se rovněž na začátku knihy *Strach a svrab v Las Vegas* H. S. Thompsona [Thompson 2006] a v úvodu filmu T. Gilliana *Strach a hnus v Las Vegas* z roku 1998.

Obrázek 2. Rozvržení pokoje klíčových informátorů (2012)

Zdroj: vlastní pozorování, zpracováno v Diagram Studio 5.7.

zadruhé má každý pes – důležitý aktér, jak se později ukáže – svou vlastní postel (v pokoji žijí dva psi) a zatřetí je tato pokojová dispozice pohodlnější; člověk si může prakticky kamkoli lehnout bez namáhavého přemisťování. V pokoji jsou dvě okna po třech tabulích.

Okno – další ze symbolů devastace areálu – je v obytných částech Hiltonu multifunkčním fenoménem. Zaprvé má funkci tradiční, tj. přivádí do pokoje světlo a vzduch. Za druhé má funkci komunikační. To znamená, že skrze okno lze interagovat s ostatními anebo se ujistit, zdali ke komunikaci může dojít (např. zabedněné okno symbolizuje nevyřčené varování „za žádných okolností nebudit“). Třetí funkcí okna je funkce odpadková. Odpadky velmi často končí pod okny. Čtvrtou funkcí jsem nazval urinační. Na Hiltonu není žádná toaleta. Někdo za toaletu považuje nepoužívaný pokoj, někdo chodí ven a někdo vykoná (malou) potřebu z okna: „Ale jo, (...) já taky chodím chcát z okna, protože než se dostanu ven, tak bych se pochcal. (...) Ty, co volej maj problém se spaním, tak když odsunu támhle ten zasranej beton (držící dveře zevnitř) (...), tak je vzbudím všechny, rozumíš?“ (M, 35, 10, 22. 7. 2011)²⁵

²⁵ V zimě lze navíc okna z horního patra použít jako topné dřevo a zbylé železné součásti odevzdat do sběrný druhotných surovin (M, 32, 7, 20. 9. 2012).

Močit a defekovat lze prakticky kdekoliv v areálu vyjma chodby a obytných buněk hlavní budovy. K těmto účelům je vhodné neobývané přízemní patro, horní část bez střechy, parčík uprostřed areálu a živý plot na západní straně objektu. Defekace uvnitř obytné budovy sice produkuje občasný zápach, na druhou stranu skýtá alespoň nějakou formu soukromí při těchto intimních praktikách. Navíc stačí několik málo minut na Hiltonu pobýt a zápach přestane být vnímán. V uzavřených pokojích je zápach minimální.

Pokud se tedy v imaginaci dominantních aktérů objevuje, že obyvatelé objektu „žijí v nepořádku“, je to pověstná půlka pravdy. Praktiky novinářů popisuje jeden z mých klíčových informátorů následujícím způsobem.

No oni přijdou, ale nepodívají se k nikomu, kdo má pokoj jakože uklizenej. (...) Tady je spousta pokojů, který jsou prostě úplně v cajku. Tam prostě když se podíváš, tak si řekneš, je to buňka, anebo byt? Jenomže ty lidi už tohle nevidí. Oni si ukážou jenom prstem a vytrhnou to z kontextu (M, 32, 7, 22. 7. 2011).²⁶

Co se týče nepořádku v areálu, jeho hromadění má svou logiku. Obyvatelé neplatí svoz odpadu, a tudíž se nepořádek hromadí, kde může (zejména pod okny). To znamená, že špinavost není způsobena intencí obyvatel (nikdo z nich v odpadcích žít nechce), ale výrazem vyloučení Hiltonu z činnosti technických služeb.

Tento stav chtěla v roce 2011 zmírnit tamní nezisková organizace, která ve spolupráci s radnicí zorganizovala odvoz odpadků za účasti zhruba poloviny obyvatel Hiltonu. Akce byla úspěšná. Celkově se odvezlo 2,4 tun komunálního a 125 kg tříděného odpadu. Nicméně následná opatření (dezinfekce a přistavení mobilní toalety) neproběhla. Pracovník neziskové organizace zpětně vidí problém ve vnímání akce veřejností, která si spojila úklid s jarním přílivem nových obyvatel na Hilton.

Takže lidi na jednu stranu prostě nadávají, že tam jsou odpadky. Na druhou stranu prostě popelnice? Proč by tam měla být? Smrdí to tam, ale prostě záchod tam být nemůže. Takže to jsou všechno vlastně jako paradoxní věci, který ta veřejnost chce. A z toho se člověk nevymotá. (pracovník neziskové organizace, 3. 8. 2012)

Voda je dalším problémem na Hiltonu. Jediným blízkým zdrojem je jakási studna, resp. prasklé vodovodní potrubí, z kterého se studna stala. Jeden z politiků považuje přítomnost tohoto „jezířka“ za důkaz toho, že se na Hiltonu vaří pervitin (zastupitel, 16. 8. 2012). Nicméně voda z této studny slouží spíše ke kon-

²⁶ Jeden z mých informátorů nabízel reportérům TV Nova, že je pozve do pokoje a uvaří jim kávu. Odmítli. Stačilo jim natočit několik záběrů toho nejhoršího, co na Hiltonu je – nepořádek, PET láhve od vína, ohořelá půlka objektu atd. O obyvatele Hiltonu se paradoxně vůbec nezajímali (M, 45, 5, 8. 8. 2012).

zumaci nebo hygienickým účelům. Bezdomovci, kteří tuto vodu pijí, mají občas žaludeční potíže (na druhou stranu mnozí se na vodu zdárně adaptovali). Pro organismy, které ve vodě žijí, se dokonce vžilo označení mloci, čolci nebo pulci. Někteří naopak špatně snášejí vodu, která z areálu není, a poněkud ironicky dodávají, že na Hiltonu jsou „hojivý čolci“ (M, 32, 7, 8. 10. 2011). Ta samá voda se používá rovněž k vaření. V tomto smyslu je riziko zažívacích problémů menší. Osobně jsem participoval na přípravě kolínek s masem a kečupem. V lepším případě je k dispozici vařič s plynovou bombou, v horším je třeba dojít pro dřevo do objektu nalevo od obytné budovy. Tam je nutné dávat pozor na hřebíky trčící z trámů a kontrolovat rozpadající se střechu. Pokud je dřevo mokré, nezbývá nic jiného, než ho polít starým vyjetým olejem. Vodu je třeba přinést ze zmíněné studny a doufat, že „čolci“ při varu zahynou. Celá sekvence vaření (od získání surovin po uvaření kolínek) trvala přibližně dvě hodiny. Připravené jídlo se zpravidla sdílí s ostatními.

Zbytky jídla spolu s odhazováním odpadků přitahují potkany a myši. V současnosti se tito hlodavci v areálu výrazně přemnožili. Čím dál častěji se dostávají do pokojů a vyjadíjí nedojedené pokrmky po bezdomovcích. Jednoho z mých klíčových informátorů dokonce potkan pokousal. Bezdomovci proti nim bojují jednak konvenčními pastičkami a jednak alternativními, empiricky ověřenými způsoby: „Jediný, co fungovalo, ty vole, byla otevřená PET lahev od vína a tam si dycky našel úplně mrtvý ty myši, protože do toho vlezly a konec, vole.“ (M, 32, 7, 10. 8. 2012) Na potkany prozatím nic nefungovalo.

V mediálních sděleních figurují psi jako jeden ze zdrojů nebezpečí a nákazy. Heterotopický význam psa na Hiltonu je odlišný. Psi jsou ústředními postavami. Dokážou usmířovat znesvářené tábory. Zároveň může pes fungovat jako překážka. Nový psí obyvatel Hiltonu se nemusí snášet se stávajícími psy. Vztáhnout ruku na psa či ho nedostatečně krmit se trestá (nejčastěji verbálně, občas i fyzicky). Důvody pro vlastnění psa jsou jak emocionální (ve smyslu přítele bezdomovce), tak i ryze praktické. Psi mohou odstrašit potenciální útočníky a během zimních nocí hřejí své majitele. Emocionální stránka je však nejdůležitější.

Hilton je krom jiného zdrojem sběrných surovin, a tudíž i peněz. Všechno, co je železné, může být potenciálně zpeněženo. Tato exploatace budovy má však za následek, že pohyb po Hiltonu se stává čím dál nebezpečnějším. Chybí zábradlí u schodů, v některých místech jsou v podlaze díry a nikdo netuší, zdali touto exploatací nenarušují statiku budovy. Několik bezdomovců se již v důsledku této praxe zranilo. Jeden skončil po pádu do díry v podlaze dokonce v nemocnici. Na exploataci budovy nejčastěji participují menší skupinky, které odrážejí jednak členění pokojů v rámci obytné části a jednak sociální hierarchii uvnitř sociální organizace Hiltonu.

Re/produkce hranic sociální hierarchie je běžným koloritem dění na Hiltonu. Konstituování těchto hranic je natolik běžné, že ho reflektují samotní bezdomovci: „My si ubližujeme mezi sebou, no. To je takový normální, víš jak. Ta hierarchie se musí dycky nějak prostě projevit.“ (M, 32, 7, 19. 7. 2011) Nemusí

nutně zahrnovat ani verbální, ani fyzickou agresi. Subsistenčním strategiím bezdomovců se někdy říká sekundární spotřeba [srov. Hill, Stamey 1990].²⁷ Na Hiltonu se však lze setkat i s terciární spotřebou. To modelově znamená, že někteří bezdomovci (zejména ti v přízemí) probírají odpadky pod okny jiných bezdomovců, které již jednou vyhozeny byly. Probírají se odpadky právě těch, kteří jsou na vrcholu sociální hierarchie. Ta je totiž spojena i s lepší finanční situovaností či přinejmenším s větší aktivitou při získávání zdrojů. Touto praxí je pak (znovu) vytvářena sociální hierarchie, jelikož onen bezdomovec se pod okny brodí v odpadcích nasáklých močí. To by lépe situovaný jedinec nepodstoupil. Tato praxe je nicméně spíše okrajovou součástí každodennosti a re/produkce sociální hierarchie.

Dominantní sociální praktiky spojené s hierarchizací souvisejí s půjčováním či sdílením, krádežemi mezi bezdomovci a trestáním za tyto krádeže. Sdílení je charakteristické pro jedince, kteří spolu bydlí na jednom pokoji, neboť mnohdy spolupracují na získávání zdrojů.²⁸ Ti jsou si z hlediska hierarchie vzájemně víceméně rovni. Napříč pokoji se jedná spíše o půjčování. Jedinci, kteří jsou při získávání zdrojů méně aktivní, si musí zdroje půjčovat. To znamená, že se vytváří jakýsi vztah klienta a patrona, což onen patron nezapomíná zdůrazňovat. Tím se vytváří nerovný vztah založený na praxi půjčování.

Nicméně ve skutečnosti je hranice mezi sdílením a půjčováním často nejasná. Půjčka či sdílení mohou být oběma stranami rétoricky traktovány odlišně. Bezdomovci na Hiltonu obecně tvrdí, že víno se sdílí i s lidmi, kteří jím momentálně nedisponují. Na druhou stranu toto „sdílení“ vína by mělo být dříve či později oplaceno, tj. v jistém smyslu by se tudíž mělo vypíté víno „vrátit“.

Toto nejednoznačné vymezení se promítá do krádeží mezi obyvateli Hiltonu. Existují dva typy: krádeže zjevné a krádeže plynoucí z půjčovací/sdílejší praxe. Druhý typ nastává například v situaci, kdy bezdomovec dostane tip na větší množství železa, které je nutné nařezat. Pokud nedisponuje pilkou, půjčí si ji z jiného pokoje. V něm však velmi pravděpodobně nikdo není, jelikož jeho obyvatelé shání zdroje někde jinde. Pilka je tedy vypůjčena, aniž by o tom kdokoli z vlastníků věděl. Ti pak považují zamýšlenou půjčku za krádež a hovoří o ní v tomto duchu před ostatními. Přestože se „krádež“ mnohdy vysvětlí, toto vysvětlení zůstává zpravidla ostatním skryto. Ti slyšeli pouze o činu, který byl klasifikován jako krádež. Tím pádem zůstává verbálně přenášen coby krádež.

Krádeže zjevné jsou oproti předchozímu typu jiného charakteru. Zahrnují přímé zcizení věcí, které nejsou anebo nebývají předmětem ani sdílení, ani půjčování. Jsou to například doklady či mobilní telefony atd. Trest za případnou

²⁷ Sekundární spotřebou se rozumí využití částečně zkonsumovaných produktů [Hill, Stamey 1990: 307–308]. Modelově například část vyhozené šunky v kontejneru.

²⁸ Sdílení někteří autoři považují za racionální odpověď na podmínky bezdomovectví, neboť jedince chrání před případným budoucím nedostatkem [srov. Flåto, Johannessen 2010].

prokázanou zjevnou krádež bývá velmi přísný a odpovídá jak postavení trestaného, tak i trestajícího. Je-li trestající na špičce sociální hierarchie a trestaný spíše v nižší pozici, trest bývá zpravidla přísnější.

To jsme měli zase takovej případ na Hiltonu. Jeden pán se nechal ode mě pozvat na pokoj a já jsem na něj zapomněl. A když jsem se vrátil, tak jsem neměl telefon ani peníze. Tak jsem ho nejdřív zapálil a pak zmlátil tyčí. A on zatloukal, zatloukal. To furt nepochopim. (...) A ráno jsem šel okolo. A on spal. Já říkam, ty spát nebudeš, ty buzerante! Kop sem do něj. A večer ten telefon ať je tady. (...) Ale jako jsem rád, že jsem se nesplet, protože pak by mě to mrzelo třeba, když by to udělal někdo jinej. Ale intuice byla prostě na svym místě. Prostě moc jsem o tom přemýšlel, kdo by to moch udělat, víš co. A bylo to tak. (M, 35, 1, 22. 7. 2011)

Trestající je v tomto případě na vyšší pozici a trestaný se přistěhoval nedávno. Trestem bývá „výpověď z Hiltonu“, při drobnějších přechýnech pouze verbální domluva. Nutno dodat, že právě skrze tuto trestající praxi jsou jedinci na vyšší pozici schopni sociální hierarchie udržet, popř. svou pozici posilovat.

Vnímání policejních razí, o nichž jsem psal v předchozí kapitole, se oproti popisu městské policie výrazně neliší. Podle některých bezdomovců mají policisté plánek rozložení obyvatel v jednotlivých pokojích (M, 46, 1, 11. 8. 2010). Kontroly probíhají víceméně bezproblémově: „Oni to vědí, víš co, kdo co je zač. Pak sem přijdou: „jo, vy, vy, vy a vy, dobrý v pořádku.“ Prostě sem přijdou policajti: „Jo, to ste vy, to je váš pes, v pořádku.““ (M, 32, 7, 19. 7. 2011) Bezdomovci se rovněž domnívají, že policie oceňuje jejich koncentraci na jednom místě a tím pádem efektivnější průběh kontrol. Bezdomovci, kteří z lokality mého výzkumu nepocházejí (a zejména ti se zkušeností z větších měst), se podivují nad tím, jak jsou místní policisté „hodní“. Je patrné, že pohled bezdomovců i policistů na kontroly je v zásadě stejný: nikoho víceméně nijak výrazně neobtěžují a probíhají bezproblémově. Jejich hlavní funkcí je krom pátrání po celostátně hledaných osobách přesvědčit veřejnost, že policie koná a řeší problém Hiltonu.

Stržení budovy – ústřední téma dominantní reprezentace – není mezi obyvateli Hiltonu ani zdaleka tak akcentováno. Zmíní-li se, zejména u mladších obyvatel vyvolává pocit nejistoty či beznaděje. Ostatní říkají, že si zkrátka najdou jiné místo a život půjde dál. To ostře kontrastuje s pohledem veřejnosti, resp. vnímáním tohoto pohledu stran dominantních aktérů.

Lidi si slibují hrozně moc od toho, až tu ten areál nebude, a já vim, že se nezmění vůbec nic. Mnohý lidi si spojili bezdomovectví u nás s tím objektem. A to je úplná blbost podle mě. Jen ty lokální samozřejmě nebudou mít zdroj zápachu přímo proti a nebudou se tam bát. (starosta, 15. 8. 2012)

Veřejnost si zkrátka spojuje zmizení budovy se zmizením bezdomovců z celého města. To je však iluzorní předpoklad.

7. Závěr

Cílem této studie bylo na základě trialectického modelu prostorovosti E. Soji [Soja 1999] popsat sociální re/produkci areálu – emicky nazývaného „Hilton“ –, který obývají bezdomovci na periférii středně velkého českého města. V souladu s tímto modelem byla analýza rozdělena do třech sfér Hiltonu: (1) historický a fyzický popis, (2) reprezentace dominantních aktérů a (3) objekt jako heterotopie. Konkrétně se studie zabývala historií a deskripcí fyzických dispozic objektu, dominantním a „heterotopickým“ významem areálu (a rozdíly mezi nimi), principy legitimizace zásahů do života bezdomovců obývajících objekt a typem praxí, jimiž je Hilton produkován samotnými bezdomovci.

Areál měl před příchodem bezdomovců několik funkcí: „pomáhající“, vzdělávací, kulturní a komerční. Kontinuálně byl využíván jako ubytovna. V těchto dobách byl objekt chloubou města. Problematické vlastnictví a finanční důvody však způsobily materiální chátrání objektu. Po nastěhování bezdomovců je považován za ostudu celého města.

Vnímání objektu stran dominantních aktérů – politiků, policistů a médií – je víceméně podobné. Akcentují se negativní vlastnosti obyvatel i fyzické struktury objektu spolu se současným špatným stavem areálu. Modelový obyvatel objektu je dle dominantních aktérů alkoholik, narkoman, nepřizpůsobivý občan, „nemačkačko“, kriminální živel či pochybná existence s pestrá kriminální minulostí. Politici aktéry ho popisují jako „klienta represe“. Tento negativní popis přijímají i bezdomovci žijící mimo objekt a v některých případech i ti, co bydlí v dolní části obytné budovy.

Čistě negativní popis obyvatel objektu však kontrastuje se sociálními praxemi, které se na Hiltonu odehrávají: vzájemnou solidaritou, praxí sdílení či expresí silných sociálních vazeb. Oproti dominantnímu popisu obyvatel jakožto nediferencované masy „klientů represe“ rovněž stojí principy sociální hierarchizace v rámci sociální organizace Hiltonu, které se často pojí s právě zmíněnou solidaritou, sdílením a/nebo silou sociálních vazeb (např. skrze trestající praxi). Tam, kde dominantní reprezentace konstruuje obyvatele Hiltonu coby kriminální živly a (s)prosté zloděje, lze z jiného úhlu pohledu naopak spatřit vzájemnost a silná sociální pouta. Obě tyto konstrukce mají společné jmenovatele – chudobu a/nebo sociální vyloučení.

Areálem je v současnosti argumentováno ve prospěch výstavby komerčního komplexu na místě staré továrny. Ta je podobně jako Hilton bezdomovci využívána jako zdroj sběrných surovin. Přestože se exploatování Hiltonu zdá v dominantní imaginaci nesmyslné, není tomu tak. Shánět po městě papír nebo železo je velmi náročná činnost s nejistým výsledkem či kriminalizujícím potenciálem. „Volně ložené“ železo totiž mívá svého majitele. Exploatace budovy znamená jistý a bezrizikový výdělek. Ve spojení s neustále se opakujícím faktem, že Hilton bude co nevidět zbourán, je tedy vcelku pochopitelnou záležitostí.

Hlavní součástí negativní prezentace objektu stran dominantních aktérů je ekologicko-hygienická problematika – proto označení „fekální dvůr“. Areál je

zanesený odpadky, z nichž se line nepříjemný zápach. To je jistě pravda, o níž nepochybují ani samotní obyvatelé objektu. Na druhou stranu má Hilton spoustu místností, které jsou v rámci možností čisté. Mediální diskurz a dominantní aktéři tyto aspekty (relativní) čistoty veskrze opomíjí.²⁹ Areál symbolizuje *chaos*, kdežto pokoje vyjadřují naopak poměrně jasný *řád*.

Navíc je třeba dodat, že odpadky a nečistota jsou *nutným vyústěním* situace Hiltonu a jeho obyvatel. Není-li k dispozici pravidelně vyvážený kontejner, těžko lze předpokládat čistotu areálu. Přestože se objevily pokusy, které nečistotu objektu chtěly řešit (např. úklid spojený s dalšími kroky, který organizovala místní nezisková organizace), veřejnost byla proti. Dostala se tím do *paradoxní situace*: vadil jí nepořádek, ale kontejner odmítala; vadil jí zápach, ale mobilní toaletu pro bezdomovce si nepřála. Absence toalety pak částečně vysvětluje bizarní praxi močení z okna.

Ekologicko-hygienický problém je dominantními aktéry prezentován s poukazem k potkanům a psům jakožto infekčním činitelům. Množství potkanů v objektu je enormní a do jisté míry je způsobeno výše zmíněnými problémy s úklidem. Bezdomovci proti potkanům bojují konvenčními i alternativními pastičkami. Pes je v dikci dominantních aktérů viděn jako infekční činitel i významný zdroj nebezpečí ve vztahu k okolí. Význam psů na Hiltonu je odlišný. Psi jsou spojovacími články, *katalyzátory sociální koheze*, a ochránci před nebezpečnými vetřelci.

Všechny tyto aspekty objektu a jeho obyvatel plodí strach z bezdomovců stran veřejnosti. Tento strach nevyvěrá z Hiltonu coby reálné hrozby, ale z *pocitové sféry*. Problematická je samotná přítomnost bezdomovců, kteří v jistém smyslu jednak utvářejí negativní stránku městského prostředí a jednak symbolizují sociální a morální neřád soudobé společnosti.

Tento strach a pocit nebezpečí mají tlumit poměrně pravidelně konané policejní razie v areálu. Průběh kontrol usnadňuje exploatace budovy (existuje pouze jediný vchod). Vnímání kontrol policisty a bezdomovci je takřka stejné: žádný problém obvykle nenastává a žádný problém neřeší. Lokální deník je prezentuje jako úspěch v tažení proti bezdomovcům. Jejich dominantní – takřka *rituální* – funkcí je však přesvědčit veřejnost, že represivní složky konají a skutečně řeší problém s objektem a jeho obyvateli.

Přibližně čtvrtina obyvatel Hiltonu má zkušenost s vězením. Nicméně převládajícím typem kriminality, kvůli níž byli tito lidé vězněni, je neplacení výživného, drobné krádeže apod. Čili trestná činnost, jejíž společenský dopad je relativně malý anebo plyne z povahy sociální pozice obyvatel Hiltonu. V imaginační dominantních aktérů jsou však jednoznační „kriminální živlové“. V tomto ohledu je i tak neškodná záležitost jako existence jezírka, resp. studny v areálu interpretována jako důkaz přítomnosti varny pervitinu. Co se týče kriminality mezi obyvateli Hiltonu, lze rozlišit dva typy krádeží. První je spíše důsledkem

²⁹ To je pochopitelné v případě politických aktérů, kteří v objektu nikdy nebyli. Méně pochopitelné je to v případě novinářů, kteří areál navštěvují.

sdílející a půjčovací praxe. Druhý je přečinem zjevným. Bezdomovci ho (často i brutálně) trestají. Ačkoli jsou tedy některé bezdomovecké subsistenční praktiky občasné spjaté s drobnými krádežemi (v drtivé většině případů na úrovni přešupků), kriminalizující diskurz dominantních aktérů spoluvytváří obraz *nebezpečného bezdomovce*. To se pak projevuje ve strachu z bezdomovců stran veřejnosti, častých (a vpravdě zbytečných) policejních kontrolách, neochotě řešit hygienické a ekologické problémy atd.

Osud Hiltonu pravděpodobně naplní již naplánovaná demolice. Očekávání od tohoto kroku lze rozdělit podle typu aktérů. Lokální média si slibují částečné vyřešení problematiky bezdomovců. Politici aktéři a policie předpokládají, že většina bezdomovců se pouze přesune do jiné opuštěné budovy. A bezdomovci tvrdí, že se skutečně jen přemístí. Demolice Hiltonu se pravděpodobně stane jen dalším mezníkem v pokračujícím příběhu problematiky bezdomovectví v dané lokalitě. Ve městě vzniknou další Hiltony. Spíše je otázka, zdali musí mít řešení jejich existence natolik dramatický průběh jako v případě současného Hiltonu, anebo se naleznou nějaké módy společné koexistence.

ONDŘEJ HEJNAL absolvoval bakalářský a magisterský obor Sociální a kulturní antropologie na FF ZČU v Plzni. Momentálně je interním doktorandem oboru Etnologie na téže univerzitě. Badatelsky se zaměřuje především na etnografii bezdomovectví, resp. urbánní chudoby. Mimo toho se zabývá využitím počítačů v kvalitativních analýzách (zejména programem MAXQDA).

Literatura

- Agnew, John A. 1987. *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*. Boston: Allen & Unwin.
- Bártová, Šárka, Magda Lažanská, Jana Matulová, Jiří Soper. 2004. *Squatting a pražská municipalita*. Praha: Městské centrum sociálních služeb a prevence.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bernard, Russell H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Bourgois, Philippe. 2003. *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourgois, Philippe, Jeffrey Schonberg. 2009. *Righteous Dopefiend*. Los Angeles: University of California Press.
- Brunclíková, Lenka. 2011. *Alternativní ekonomické modely a nelegální přivlastnění jako strategie vyrovnání se s nepříznivou ekonomickou situací*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická.
- Cresswell, Tim. 1996. *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Cresswell, Tim. 2004. *Place: A Short Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Daly, Gerald. 1998. „Homelessness and the Street: Observations from Britain, Canada and the United States.“ Pp. 110–127 in Nicholas R. Fyfe (ed.). *Images of the Street: Planning, Identity and Control in Public Space*. London, New York: Routledge.
- Douglas, Mary. 2002. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Edensor, Tim. 1998. „The Culture of the Indian Street.“ Pp. 201–216 in Nicholas R. Fyfe (ed.). *Images of the Street: Planning, Identity and Control in Public Space*. London, New York: Routledge.
- Flåtø, Maja, Katja Johannessen. 2010. „Economic Strategies among Long-Term Homeless: The Concept of Harvesting Economy.“ *European Journal of Homelessness* 4: 89–109.
- Fonseca, Isabel. 1998. *Pohřbi mě vestoje. Cikáni a jejich pouť*. Brno: Slovart.
- Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- Foucault, Michel. 2003. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.
- Geertz, Clifford. 1983. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- Gregory, Derek, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael Watts, Sarah Whatmore. 2009. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hejnal, Ondřej. 2011. „Etnografie (extrémní) chudoby: Teoretické a empirické implikace výzkumu bezdomovců.“ *AntropoWebzin* 7 (3): 171–176.
- Hejnal, Ondřej. 2012. „Antropologův den mezi klienty represe: Zúčastněné pozorování bezdomovců ve středně velkém městě.“ *AntropoWebzin* 8 (3): 141–152.
- Hill, Ronald P., Mark Stamey. 1990. „The Homeless in America: An Examination of Possessions and Consumption Behaviors.“ *Journal of Consumer Research: An Interdisciplinary Quarterly* 17 (3): 303–21.
- Holpuch, Petr. 2011. „Bezdomovectví jako přístup k životu.“ *Biograf* 54: 112 odst.
- Hradecký, Ilja. 2005a. *Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005*. Praha: Evropská observatoř bezdomovství.
- Hradecký, Ilja. 2005b. *Profily bezdomovství v České republice: Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé*. Praha: Evropská observatoř bezdomovství.
- Hradecký, Ilja, Vlastimila Hradecká. 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, o. s.
- Charmaz, Kathy. 2008. „Constructionism and the Grounded Theory Method.“ Pp. 397–412 in James A. Holstein, Jaber F. Gubrium (eds.). *Handbook of Constructionist Research*. New York: The Guilford Press.
- Jakoubek, Marek. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: Tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: SOCIOKLUB.
- Keller, Jan. 2011. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Konopásek, Zdeněk. 2005. „Co znamená interpretovat text?“ Pp. 85–95 in Michal Miovský, Ivo Čermák, Vladimír Chrz (eds.). *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
- Krylová, Hana. 2007. „Aspekty života bezdomovecké populace (kvalitativní analýza).“ Pp. 72–83 in Lukáš Lenk, Michal Svoboda, Jiřina Svobodová, Marta Léblová (eds.). *Veselé tropy*. Praha: Dokořán.
- Lefèbvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Lefèbvre, Henri. 2003. *The Urban Revolution*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Low, Setha M. 1996. „The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City.“ *Annual Review of Anthropology* 25: 383–409.
- Low, Setha M. 2003. „The Edge and the Center: Gated Communities and the Discourse of Urban Fear.“ Pp. 387–407 in Setha M. Low, Denise Lawrence-Zúñiga (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Low, Setha M., Neil Smith. 2006. „Introduction.“ Pp. 1–16 in Setha M. Low, Neil Smith (eds.). *The Politics of Public Space*. New York: Routledge.
- Mareš, Petr. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Mareš, Petr. 2000. „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.“ *Sociologický časopis* 36 (3): 285–297.
- Matoušek, Petr. 2011. „Život jako přístup k textu. Úvaha o sociální práci a sociologii, o bezdomovcích a autorech textů.“ *Biograf* 54: 69–76.
- Merrifield, Andy. 2006. *Henri Lefebvre: A Critical Introduction*. London: Routledge.
- Myšáková, Mária. 2004. *Sčítání bezdomovců v Praze. Postup zpracování výsledků*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Pred, Allan. 1984. „Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places.“ *Annals of the Association of American Geographers* 74 (2): 279–297.
- Rollinson, Paul A. 1998. „The Everyday Geography of the Homeless in Kansas City.“ *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 80 (2): 101–115.
- Ruddick, Susan M. 1995. *Young and Homeless in Hollywood: Mapping the Social Imaginary*. New York: Routledge.
- Růžička, Michal. 2006. „Geografie sociální exkluze.“ *Sociální studia* (2): 117–132.
- Růžička, Michal. 2008. „Kriminalita z antropologické perspektivy: Možnosti a limity sociologické imaginace.“ *AntropoWebzin* 1: 1–15.
- Růžička, Michal. 2011. „Sociální reprodukce bezdomovectví a meze liberálního individualizmu.“ *Biograf* 54: 55–62.
- Saville-Troike, Muriel. 2002. *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Schneider, Jane, Peter Schneider. 2008. „The Anthropology of Crime and Criminalization.“ *Annual Review of Anthropology* 37: 351–373.
- Sibley, David. 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. London: Routledge.
- Snow, David A., Leon Anderson. 1987. „Identity Work among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities.“ *The American Journal of Sociology* 92 (6): 1336–1371.
- Snow, David A., Leon Anderson, Paul Koegel. 1994. „Distorting Tendencies in Research on the Homeless.“ *American Behavioral Scientist* 37 (4): 461–475.
- Soja, Edward W. 1999. „Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination.“ Pp. 260–278 in Doreen Massey, John Allen, Phil Sarre (eds.). *Human Geography Today*. Cambridge: Polity Press.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. Wadsworth: Cengage Learning.
- Stoller, Paul. 1986. „The Reconstruction of Ethnography.“ Pp. 51–74 in Phyllis P. Chock, June R. Wyman (eds.). *Discourse and the Social Life of Meaning*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Strauss, Anselm L., Juliet Corbin. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Boskovice: Sdružení Podané ruce, Albert.
- Šafaříková, Marie. 1994. „Lidé bez domova.“ *Sociologický časopis* 30 (3): 373–380.
- Šamánek, Jan. 2011. „Bezdomovectví. Tíživá životní situace, nebo kuří oko běžného občana?“ *Biograf* 54: 77–81.
- Štěchová, Markéta, Marina Luptáková, Bedřiška Kopolodová. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Thompson, Hunter S. 2006. *Strach a srab v Las Vegas: Divoká pouť do srdce Amerického snu*. Praha: Volvox Globator.

- Tonkiss, Fran. 2005. *Space, the City and Social Theory: Social Relations and Urban Forms*. Cambridge: Polity Press.
- Toušek, Ladislav. 2009a. *Analýza situace „bezdomovců“ v Plzni včetně identifikace jejich počtu*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu (CAAT) při Katedře antropologických a historických věd Západočeské univerzity v Plzni.
- Toušek, Ladislav. 2009b. „Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců.“ *AntropoWebzin* 2–3: 35–41.
- Toušek, Ladislav. 2012. „Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie.“ Pp. 25–106 in Tomáš Hirt, Tereza Zíková, Laco Toušek, Daniel Sosna, David Henig, Michal Tošner, Ema Hrešanová, Ilona Dvořáková, Aleš Kavalír, Jakub Kovář, Alena Pařízková (eds.). *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská Univerzita v Plzni.
- Toušek, Ladislav, Klára Strohsová. 2010. „Sčítání bezdomovců v Plzni: Přehled základních zjištění.“ *Demografie (revue pro výzkum populačního vývoje)* 52 (1): 65–69.
- Toušek, Ladislav, Lenka Strnadová. v tisku. „What’s ‘Out of Place’? Tolerance and Intolerance as Functions of the Construction of Public Space.“ In David Weberman, Stefano Moroni (eds.). *Space and Pluralism*. Budapest: Central European University Press.
- Vacková, Barbora, Lucie Galčanová, Ondřej Hofírek. 2011. „„Za čistší město‘: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (4): 633–656.
- Vašát, Petr. 2012a. „Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejhudších.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (3): 247–282.
- Vašát, Petr. 2012b. „Studium bezdomovectví v USA: Inspirace pro výzkum v ČR.“ *Český lid* 99 (2): 129–149.
- Veblen, Thorstein. 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Wacquant, Loïc. 2000. „The New ‘Peculiar Institution’: On the Prison as Surrogate Ghetto.“ *Theoretical Criminology* 4 (3): 377–389.
- Wacquant, Loïc. 2009a. *Prisons of Poverty*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Wacquant, Loïc. 2009b. *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham: Duke University Press Books.
- Wright, Talmadge. 1997. *Out of Place: Homeless Mobilizations, Subcities, and Contested Landscapes*. New York: State University of New York Press.
- Young, Jock. 1999. *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Young, Jock. 2007. *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.